

Ember-kép

Interjú Bódi Katalin irodalomtörténésszel

Bár **Bódi Katalin** közel két évtizede publikál gender studies-t és művésztörténetet keresztező tanulmányokat, e tudás rendszerezett formában 2019-ben látott napvilágot az *Éva születése* című kötetében. A felvilágosodás irodalmának kutatójaként is ismert szerzőt különböző tudományelméleti, művészeti és társadalomtörténeti témákról kérdeztük.

KULTer.hu: Az új könyved fő izgalmát az adja, hogy egy-egy gendertörténeti témát egy tágabb, európai diskurzusban helyezel el. Ugyanakkor a kontextuális feltárások bennem mindig felvetik annak a kérdését is, milyen pozícióból olvasunk. Milyen gyakran merül fel benned a kulturális fordítás kérdése? Van egy olyan sejtésem, hogy a frankofón műveltséged egy lényegesen más perspektívát nyit a világra, mintha csupán közép-európai kulturális vonatkozásokból indulnál ki.

Annyi bizonyos, hogy számomra a tudományos írásban a legfontosabb példát és mintát olyan francia irodalomtudósok, történészek, filozófusok adták, akik látásmódjukkal és esszéisztikusnak nevezhető írásmódjukkal különböző korszakokat és különböző témákat nyitottak meg számomra. Rácsodálkoztam például Genette, Barthes, Foucault beszédmódjára, témaválasztásuk bátorságára, példatáraik felforgató különösségére, és

bármilyen messze is volt világuk az enyémtől, kerestem a kapcsolatot, a lehetséges átjárókat azon szövegek irányába, amelyeket én választottam értelmezésre.

Sokszor kaptam meg azonban kritikaként az elmúlt két évtizedben készült dolgozataimra, hogy az értelmezői eszköztáram nincs eléggé szoros kapcsolatban azzal a magyar irodalmi szövegvilággal, amit kutatok, és az eleinte forradalminak érzett felfedezéseimet *[írónia]* utólagosan sokat csiszolom és finomítom. Egyetemistaként egyfajta kapszulában léteztem, egyáltalán nem figyeltem arra, hogy a szépirodalmi és az elsősorban irodalomtörténeti és irodalomtudományi olvasmányaimnak milyen kapcsolatai vannak a történő kultúrával vagy éppen a magyar kulturális identitással. Pedig az irodalomtörténet-írást igen erősen megalapozza a Toldy Ferenc-féle magyar romantikus

irodalomtörténeti kánon, még ha a kutatásokban gyakran képezi is kritika tárgyát. Eszerint a felvilágosodás irodalma egyfajta előkészítést szolgál a magyar nyelvű irodalom számára, amely a romantikában éri el a tetőpontját. Úgy látom, hogy ebben az elméleti keretben nincs eléggé hangsúlyozva az egyes kulturális folyamatok európai beágyazottsága, vagy akármilyen külföldi hatásra való odafigyelés.

ÉVA SZÜLETÉ

A '90-es évek és az ezredforduló a fiatal tudósoknak egy fontos fordulatot hozott, hiszen végre hozzá lehetett férni eredeti nyelven vagy magyarul a nagy irodalomelméleti iskolák alapszövegeihez,

amihez az a tudatállapot is rendelődött, hogy lehetséges kelet-közép-európai pozícióból a nyugat-európai perspektíva adaptálása. Sajnos azt is ki kell mondanom, hogy nagyon hamar, már a szakdolgozati, és az abból kinövő doktori témámnál világos lett számomra, hogy mennyire korlátozott eredménnyel járt azonos nyugat-európai és magyar irodalmi jelenség komparatív összevetése a 18–19. század fordulójának kulturális közegében: a regény és szűkebben a levélregény óriási vereséget szenvedett ebben az összehasonlításban. Mindazonáltal

nem lehet egyértelműen elzárkózni a külföldi kulturális hatások értelmezésétől:

Engem személy szerint a kettős perspektíva (a kívülről is megpróbálni szemlélni a sajátot) tanított meg arra, hogy a képzőművészeti alkotások megfigyelésében nyitott lettem a hatások, az érintkezések, az öröklődő motívumok megfigyelésére és tettenérésére. A külső nézőpontból ugyanis nagyon erősen átéltem azt az antropológiai tapasztalatot, hogy

a műalkotáshoz sohasem tudok teljesen hozzáférni, hiszen mindig csak külső pozícióból szemlélődhetek.

Szerencsés módon a képzőművészeti értelmezésekben rátaláltam olyan hangokra (nevezetesen például Daniel Arasse, Pascal Griener, Alain Jaubert, Édouard Pommier tanulmányaira), amelyek rendkívül inspiratívnak bizonyultak, és kiválóan illeszkedtek ahhoz a nyitottsághoz, a keresés öröméhez, amely engem a kezdetektől meghatározott. Összességében úgy hiszem, hogy abszolút kozmopolita vagyok a kultúrafogyasztásban, de gyanúm szerint ezt nem elsősorban a francia kultúra (sajnos felületes) ismeretének és szeretetének eredménye, hanem egy alapbeállítódás, olyan kíváncsiság, amelyet szerencsés módon katalizálnak a nevezett francia teoretikusok.

A kulturális fordítás lehetetlenségére vagy illúziójára lassan ébredtem rá,

sokáig naivan bíztam a lehetőségében, illetve időközben világunk nyitottsága is bizonyosan megváltozott. Magyar tudományos terepen elsősorban magyar vonatkozású témákkal lehet jó eredményeket elérni, amit erősen meg tud támogatni egy-egy idegen kultúra mélyebb ismerete.

KULTer.hu: Lehet-e arról beszélni, hogy létezik egy magyar perspektívájú gendertörténelmi kutatás, vagy lényegében idegen mintákat másolunk?

Az látszik erősen, hogy az utóbbi években megerősödött a társadalomtörténelmi vonatkozású kutatási irány, családtörténelmi és nőtörténelmi kutatások sokasága indult el, akadémiai kutatócsoportok alakultak, és már most felmutattak olyan eredményeket, amelyek hiánypótlóak, hiszen

korábban nagyon kevés kutatás volt, és jellemzően erősen ideologikus kérdésfeltevésekkel dolgoztak.

Nagyon jól látszik pedig, hogy a Christina Sommers nevével fémjelzett Her-story kutatások mennyire jól applikálhatók a magyarországi gendertörténelmi írásban, a különböző női tapasztalatokat próbálják meg egy tágabb kulturális térbe elhelyezni. Ezek a szempontok annak ellenére helytállóak, hogy a nyugat-európai nemzetektől sokszor eltérő helyzetben, más körülmények között történt a lányok nevelése, iskoláztatása, illetve eltérő vallási, anyagi, mentalitásbeli, térszerkezeti, várostörténelmi stb. körülmények között éltek a lányok és a nők. Nagyon fontosak és hiánypótlók, sőt megrendítők például Pető Andrea kutatásai és publikációi a második világháború és az azt követő időszak társadalmi nemi szerepei tárgyában, illetve Szécsi Noémi orvostörténelmi fókuszú nőtörténelmi munkája, a *Lányok és asszonyok aranykönyve*.

Az utóbbi években két megrendítő olvasmányélményem volt, amelyeken keresztül láttam valami nagyon fontosat a gendertörténelmi kutatások lehetőségéből:

az egyik Gyarmati Fanni naplója, a másik Tompa Andrea regénye, *A fejtől s lábtól* (bár az *Omertá*ban is erősen megvan ennek az esélye). Tudom, hogy két különböző küldetésű és műfajú prózáról van szó, de nagyon izgalmas, ahogyan mindkét kötetben nyelvi szinten is megképződik valamiféle ellendiskurzus, a dolgok szemléletének és a valóságtapasztalatnak egy rendszerint rejtőzködő perspektívája, az identitásképzésnek, a testi tapasztalatnak és az integritás keresésének egy-egy nagyon fájdalmas folyamata. Vettem részt olyan konferencián, illetve nyilván olvastam olyan tanulmányokat, amelyek a női írás és a női szerző magyar irodalmi szövegek vonatkozásában került középpontba.

Az a tapasztalatom, hogy nagyon nehéz elmozdulni a közhelyektől: nagyon sok elemzés kényszeresen bizonygatni kívánja, hogy adott nőszerző milyen jó író,

legalább annyira, mint férfitársai, más elemzések társadalomtörténeti kontextusok felé mennek, azt felvázolva, adott nőszerző miért nem volt olyan jó író, mint férfi kortársai, és éppen emiatt nagyon kevés olyan elemzéssel találkoztam, amelyek ezeket a csapdákat elkerülik, és magával a szöveggel foglalkoznak. Nagyon fontos ugyanakkor, hogy főleg a 19. századi kutatások a sajtó, a populáris irodalom és a fordításirodalom terén most hoztak olyan eredményeket, amelyeket a férfiszervező központú irodalomtörténet-írási hagyomány eddig nem érzékelt. Például az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetében jelenleg

zajlik egy Török Zsuzsa által vezetett kutatás, amely a 19. századi nőírók életművének, valamint a női sajtónak a feltárására irányul.

Bár ezek a kutatások elsősorban az irodalomra koncentrálnak, azt is sikerült megmutatni, hogy a nők szerzőként vagy szerkesztőként hogyan kapcsolódnak be a korabeli kulturális és gazdasági folyamatokba, és hogy mögöttük milyen szerepe van korabeli férfíróknak, tudósoknak vagy szerkesztőknek. A nőírók mese- és regényfordítói tevékenysége mellett a női sajtó rétegzettsége is láthatóvá válik, nevezetesen az, hogy miként éltek meg egymás mellett hosszú ideig olyan sajtótermékek, mint a kalendáriumok és a divatlapok.

Az ilyen típusú kutatások szerintem egyre inkább a rendszerszintű összefüggésekre világítanak rá, és ez talán segíthet felismerni és lebontani a múzsaközpontú nőképet.

***KULTer.hu*: Mit gondolsz, mitől tudna a „nőtörténeti” kutatással szemben a „gender studies” Magyarországon (jobban) lábra kapni? Miért kap egy-egy olvasásmód ideológiai megbélyegzettséget, miközben a legtöbb nemzetközi kutatás (gondolok pl. Michael Camille középkorász munkáira) erősen kritikusak az egyoldalú, ideologikus olvasásmódokkal szemben – még akkor is, ha a liberalizmus emberképéről van szó.**

A gender studies helyzete ma Magyarországon politikai felekezeti kérdése, de tudatában vagyok annak is, hogy egy más politikai közhangulatban sem lenne olyan evidens módon nyitott a magyar társadalom és a magyar tudományosság a társadalmi nemi szerepek kutatására és a női vagy egyéb kisebbségi nézőpontok hitelességének elfogadására. Számtalan példáját említhetném annak, hogy mennyi gyűlöletkeltő nő forog a magyar közgondolkodásban, sorolhatnék politikusfeleségeket, golddiggereket, modelleket, sportolókat, színésznőket, énekesnőket, akiket végül mindig a testük, a szerelmi és a szexuális életük miatt bélyegeznek meg.

Egy időben nagyon foglalkoztatott a női lapok által megkonstruált nőkép,

hogyan a nők által írt és szerkesztett magazinok hogyan reprodukálják és hogyan merevítik meg még jobban a maszkulin társadalom által elvárt nőideált. Egyébként egy sajátos eltárgyasító és számonkérő kérdésfeltevés érvényesül sokszor az értelmiségi pályákon mozgó, akár kiemelkedő tudományos teljesítményt nyújtó nők irányában is: van-e férje, hány gyereke van, hogy néz már ki, míg ugyanezek a kérdések senkinek nem jutnak eszébe férfiak vonatkozásában. A magam részéről ezt a korlátozott nézőpontot igyekszek tágítani a tanításban úgy, hogy az elemzett irodalmi szövegekben

nagy hangsúlyt fektetek a szövegek emberképére, a férfi nézőpontok érvényesülésének megmutatására, az így megkonstruálódó nőkép összetevőire,

az eltárgyasítás vetületeire, ahogyan ugyanez válik láthatóvá a képzőművészeti ábrázolásokban is. Szerintem nagyjából ilyesféle lehetőségek vannak, kitartóan és elszántan kiállni amellett, hogy a női tapasztalat különbözősége a férfitapasztalattól elvitathatatlan, és a perspektívaváltás, illetve a perspektíva mozgatása, akkor is, ha megrendíti vagy legalábbis elbizonytalanítja az axiómákat, szükséges. Példaszerű ebből a szempontból Sander L. Gilman nagy hatású tanulmánya a fekete és a fehér női testekről, amely a Monet *Olympia* című, 1863-ban készült festményén látható fekete szolgáló korabeli jelentéseinek feltárására irányul, s a szerző ehhez nyitja meg a fehér és a fekete test eltérő történeti jelentéseit. Ennek pedig méltó párja Kovács Éva tanulmánya, aki a magyar festészet 20. század eleji történetében lép túl a művészettörténeti kérdésfeltevéseken a nagybányai festőiskola cigányábrázolásainak újraértelmezésével.

***KULTer.hu*: A könyved bevezetőjében elhangzik egy számomra rendkívül fontos mondat: „Tanulmányaim és esszéim lényeges alapvetése, hogy az újkortól kezdődően a képzőművészeti gyakorlat, a XVIII. század végére pedig az irodalmi szövegek is olyan képet alakítanak ki a nőről, amely lényeges antropológiai belátásokhoz vezet.” A saját olvasmányélményeimből azt látom, hogy a posztstrukturalista fordulat után nagyon változatos kép alakult ki az embert illetően. Lényegében eltérő antropológiai szemléletmódok élnek velünk, amelyek radikálisan másképp strukturálják kép és szó viszonyát. Ez a gendertörténeti kutatásokban azért is kap fontos szerepet, mert a nő mindig jobban kötődik az anyagihoz, a képiséghez – ha úgy tetszik, a „jelölthöz”. Mit gondolsz erről a fogalmi pluralizmusról? Van-e egy olyan szókincsünk a kultúrára és**

az emberre a poszthumanista társadalmakban, amelyre fogalmi minimumként lehet tekinteni?

Nagyon fontos ebben a tárgyban is a történetiség tudatosítása, az arra való folyamatos figyelem, hogy az olyan szavaink és intézményeink, mint a test, a lélek, a szerelem, a szexualitás, a házasság, a szülés, a halál stb. rengeteget változtak jelentésükben és kulturális funkciójukban az elmúlt évszázadokban és korszakokban, ugyanakkor az ember hajlamos valamiféle állandóként gondolni ezekre a jelenségekre.

Az ellentmondások és a paradoxonok korában élünk,

egy érvényesnek tűnő definíció mellé legalább egy annak szögesen ellentmondó, szintén érvényesnek tűnő definíció tolakszik. Nyomasztó, hogy a keresztényi, az ezoterikus, a tudománycentrikus, a tudományszkeptikus, a racionalista, az individualista, a közösségcentrikus szemlélet egyszerre és egymást roncsolva érvényesül. Ezek a jelentések akár egyetlen ember gondolkodásában is nagyon sokszor váltják egymást, attól függően, mire van annak az adott embernek szüksége. Izgalmas, hogy ezek a fogalomegyüttesek másképp konstruálódnak, attól függően, hogy az adott személy idős vagy fiatal, szerelmes vagy kiábrándult, stb. Ebből következően nagyon sokféle világvélemény és antropológiai szemlélet keveredik a mai közgondolkodásban és a hétköznapi élet gyakorlatában. Ez Magyarországon azért speciálisan torz, mert minden erőfeszítés ellenére

újraerősödött a felvilágosodásban megkonstruált és a 19. századi modernségben tovább tökéletesített heteronormatív emberkép,

amely kizárja a sztenderdből a gyermeket, az öreget, a nőt, a beteget, a nem heteroszexuálist, a nem fehéret, a szegényt. Szimptomatikus példák tömege hozható arra, hogyan bánik a magyar társadalmi gyakorlat (egészségügy, államigazgatás, oktatás, közbeszéd) a kiszolgáltatottakkal, hétköznapi gyakorlat például a kórházakban a szülési erőszak, az idősek bántalmazása és megalázása akár családon belül is, az iskolai zaklatás, a kisebbségek démonizálása. Ráadásul ugyanezek a megalázó események, helyzetek, tapasztalatok tabuizálva vannak, nem lehet, nem illik, nem szabad beszélni róluk: az irodalom és a képzőművészetek azonban mindig megnyitják az erről való beszéd lehetőségét.

A fogalmi minimum természetesen a tolerancia, a szabadság, az egyenlőség, az emberi méltóság, az egyéni akarat tisztelete, a test fölötti önrendelkezés, jog a méltósággal teli szül(et)éshez és halálhoz.

KULTer.hu: Ha nem a nyelv, hanem a képzőművészet felől közelítem meg: létezik-e olyan művészeti alkotás a vizuális kultúrában, amire már referenciaként tudunk gondolni, ha az emberről beszélünk?

Ha a magam példájából indulok ki, azt látom, hogy meglehetősen korlátozott volt az általános és a középfokú oktatásban a vizuális kultúrára nevelés, és jobbra az irodalom- és a történelemkönyv képanyaga közvetített valamit a képzőművészetek történetéből. Ezen a vonalon

az ember mint olyan Leonardo Vitruvius-tanulmánya volt számomra, amely szerintem jól leképezi az európai emberkép lényegét:

a test vertikális pózolásában ott van a fej, a tudat, az önuralom hatalmi pozíciója és a test alárendelődése, a geometriai formák nemcsak a tökéletességet, hanem a rendet is sugallják. Egy gyors ötletelessel nagyon könnyen leszűkíthető lenne azon műalkotások sora, amelyek egy szélesebb közösség számára az embert mint olyat reprezentálják, még ekkor is, ha ez időben szintén nem állandó. A 18. század végéig mindenki ismerte a *Belvederei torzó* és a *Belvederei Apolló* szobrokat, ma már inkább Michelangelo *Dávidja* vagy a *Laokoón-csoport*, illetve Leonardo említett rajza jelentheti az embert a vizuális kultúrában – persze ezek az alakok mind férfiak.

A férfiideál az antikvitás óta szinte semmit nem változott, a férfitest láthatóságának ráadásul nagyon sokáig megvoltak a maguk eseményei és terei

(pl. „sportversenyek”, bajvívások, háborúk, közfürdők, de akár Krisztus testének kegyességi jelentősége). A női test ideálja azonban mind a mai napig dinamikusan változik – és tegyük hozzá: egyre irracionálisabb lesz – ráadásul már a reneszánsz festészetben olyannyira áterotizálódik, hogy egyre nehezebb hozzá olyan eszmei tartalmakat rendelni, mint a fenti példákhoz kapcsolható önfeláldozás, heroizmus, önuralommal viselt szenvedés, morális nagyság, stb. Felkavaró példa lehet a reneszánsz és a barokk festészetben Zsuzsánna és a vének története, amely a képzőművészeti ábrázolásokban mindeneke előtt az erkölcsös asszony vágykeltő szexualitását, és nem pedig a vének gyalázatos szándékát teszi hangsúlyossá.

A populáris kultúra, nevezetesen a mémek vagy a street art kitüntetetten kezel néhány nőábrázolást az újkorból,

többek között Leonardo Mona Lisáját, Vermeer gyöngyfülbegalós nőalakját vagy éppen Botticelli Vénuszát, ők bizonyosan a női szépség állandói ma ezen a területen, ugyanakkor a poénon és a meghökkentésen felül nekem semmit nem jelentenek ezek a feldolgozások.

***KULTer.hu*: Az új könyved egyik legizgalmasabb vállalása, hogy a biopolitika korát megelőző időszakból próbálja visszabogozni a test egy-egy történeti kérdését. Látsz-e jeleket arra vonatkozóan, hogy az alteritás valamilyen formában velünk él? Tudnál mondani esetleg egy-egy példát?**

Nem biztos, hogy jól kezelem a kérdésedben megjelenő fogalmak korszakokhoz kötését, de nekem az a nagyon erős (és leegyszerűsített) tapasztalatom, hogy súlyosan jelen van a platóni test-lélek dualizmus öröksége és „a test a lélek börtöne” közhelyének széles társadalmi elfogadottsága, amely mintha egyfajta populáris vigasz lenne arra, hogy miféle test adatott nekünk, és az mennyire nem illeszkedik jelenünk nő-/férfiképehez. Nekem nagyon hosszú időbe telt felismerni és megtanulni, hogy egyáltalán nem szabad a testünkre ilyesfajta alárendeltségében gondolni,

a fájdalom, az intimitás, az ölelés, az öröm, a nem kívánt érintés testi eseménye mind olyan antropológiai tapasztalat, amely a testi érzékek nélkül értelmetlen.

Két olyan fogalom jut eszembe, amelyek a testhez és a lélekhez, továbbá nyilván a tudathoz, a kulturális szokásokhoz és a társadalmi gyakorlathoz egyaránt erősen kötődnek, ezek a bűn és a szégyen. Szerintem mindkettő esetében nagyon fontos az, hogy az európai kultúrában folyamatosan jelen vannak ezek az erősen közösségfüggő, mégis individuálisan megtapasztalt helyzetek, érzelmek, és talán a korszakváltások, a változó emberkép, a test és a lélek változó megítélésű kapcsolata ellenére is egyfajta állandóként határozzák meg az embert. Engem a két fogalommal kapcsolatban elsősorban a testi vonatkozások érdekelnek, hogyan korlátozzuk viselkedésünket, milyen repressziókkal sújtjuk testünket, hogy elkerüljük a bűnösség látszatát, meddig tudjuk kontrollálni testünket, hogyan válnak ezek a korlátok tanult reflexekké, milyen gesztusok rendelődnek a szégyenkezéshez, továbbá milyen történetek hagyományozódnak a bűn és a szégyen tárgyában a mitológiában és az irodalomban, illetve természetesen a vizuális művészetekben.

KULter.hu: A köteted másik fontos belátása, hogy csupán egy régi női alkotót elemzel, hiszen a nőt többnyire a male gaze alkotja újra. Mégis: ha létre kéne hoznod egy hasonló, művésznőkből álló panteont, mint amit pl. Judy Chicago híres vacsorainstallációja megvalósít, kiket hívnál meg?

A reneszánsz és a barokk festőnőit, akik általában édesapjuktól vagy fogadott mestertől tanultak festeni, és korlátozták őket a választható témákban, így például nem festhettek aktok, nem tanulhattak anatómiát. Ezáltal tehát a tekintetük és a világról való érzéki tapasztalatuk is korlátozott volt, vagy legalábbis másként kellett hozzáférnük a testről és az anyagi világról való tudáshoz. Összességében mégis amiatt rajongok értük, mert a maguk alacsony létszámában is megmutatják, hogy

ugyanolyan jó festők voltak, mint férfi kortársaik. Lavinia Fontanát amiatt emelem ki, mert ő festett női aktot, illetve bibliai témákat,

de neki köszönhetjük a hypertrichosisos Antonietta Gonzalez portréját, ami nemcsak orvostörténeti szempontból kivételes festmény, hanem arra is alkalmat ad, hogy elgondolkodjunk a szépségről, a rótságról, az idealizálásról, de természetesen a kirekesztettségéről is. A portréfestőként előkelő udvari megbízásokhoz jutó Sofonisba Anguissolát az önarcképei miatt emelem ki, egyik legkorábbi képén a kezében tartott könyvből azt lehet kiolvasni, hogy a képet ő maga, a 17 éves szűzlány készítette, de egy Madonna gyermekkel témájú kép festése közben is ábrázolja önmagát. Míg Sofonisba Anguissola 93 évet élt, Elisabetta Sirani mindössze 27-et, titokzatos és váratlan halálát minden valószínűség szerint a mérgező, ólomtartalmú fehér festék használata okozta. Saját korában rendkívül sikeres volt, felvételt nyert a római festészeti akadémiára, továbbá nők számára nyitott festőiskolát. Különösen fontos az a képe, ahol a festészet allegorikus nőalakjában saját magát ábrázolja, rámutatva a múzsaszerep és az allegorikusságban megképződő eszményítés korlátozó erejére.

Az utóbbi évtizedekben azonban egyedül Artemisia Gentileschi „futott be”, pontosabban vált széles körben ismertté és elismertté,

olyannyira, hogy édesapja, Orazio életműve szinte lányáé árnyékába került, aki ma már megközelíti Caravaggio ismertségét. Nyilván nagyon felületes válogatások ezek, mégis azt mutatják, hogy van kiket kihozni a feledés homályából, és rájuk egyáltalán nem egzotikumként, ritkaságként kell emlékezni, hanem egészen egyszerűen elhelyezve őket a

festészet történetében, hangsúlyozva azokat az akadályozó tényezőket és sajátos társadalmi konstellációkat, amelyekkel meg kellett küzdeniük.

A 20. századból Dora Maart és Jékely Mártát emelném ki, mindkettejüket azért, mert feladták ígéretes pályájukat a tehetségesebbnek vélt társukért.

Dora Maart a mai napig Picasso múzsájaként emlegetik, holott tehetséges fotós és festő volt, aki feladta pályáját a művésztársáért, pedig az érzelmileg és testileg mélységesen megalázta. Tudom, hogy nem lehetnek erkölcsi elvárásaim egy rég elhunyt festő irányába, ugyanakkor szimptomatikusnak tűnik ez a példa, ahogyan a nő elfogadja az alárendeltséget és feladja művészi pályáját férfitársa javára. Gerlóczy Márton a *Mikecs Anna: Altató* című családrejéjében olvastam Jékely Márta történetéről, aki tehetséges képzőművészként, szobrászként indult az 1940-es években, de gyermekei és szobrász férje miatt hamar lemondott a művészpályáról. Az én Judy Chicago-asztalom tehát ilyen érzelmes lenne, tele kiváló művészekkel, akiknek mind-mind szükségük van valami elégtételre azért, mert nőknek születtek, és társadalmi nemi szerepük miatt többé vagy kevésbé kiszorultak a művészeti gyakorlatból és a művészettörténeti emlékezetből.